

Дзяржаўная ўстанова дадатковай адукацыі “Докшыцкі раённы цэнтр дзяцей і моладзі”

ДАСЛЕДЧЫ МАСТАЦКІ ПРАЕКТ “ТЭКСТЫЛЬНАЯ НАРОДНАЯ ЛЯЛЬКА”

*Савулава Віта Пятроўна, педагог дадатковай адукацыі,
кіраўнік аб’яднання па інтарэсах
“Мягкая і дэкаратыўная цацка”*

Уводзіны

У сучасным грамадстве востра адчуваецца адраджэнне цікавасці да гісторыі беларускага народа, яго культуры, традыцый, звычаяў, побыту. І гэта не толькі даўніна! Людзі цягнуцца да пазнання жыцця продкаў, іх жыццёвай мудрасці, вопыту і спакою. Вялікай крыніцай пазнання беларускай культуры з’яўляецца народная творчасць. Адным з цікавых напрамкаў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва з’яўляецца народная тэкстыльная лялька. Імкненне навучэнцаў, якія займаюцца вырабам мяккіх і дэкаратыўных цацак, даведацца, у якія лялькі гулялі нашы продкі, калі былі малымі дзецьмі, што для іх яны значылі і як уплывалі на іх жыццё, з’яўляецца не толькі пазнавальнай цікавасцю, але яшчэ і натуральным імкненнем ведаць і памятаць мінулае свайго народа. Абудзіць і падтрымаць гэтую цікавасць дзяцей да беларускай народнай творчасці праз вывучэнне традыцыйнай народнай лялькі дапаможа праект “Тэкстыльная народная лялька”. Гэта тэма з’яўляецца актуальнай, таму што яна вельмі блізкая і сучаснаму дзіцяці. Лялек любяць усе: дарослыя і дзеці. Для дзяцей яны забава, а дарослыя з радасцю глядзяць на прыгожыя цацкі, якія дастаўляюць ім радасць і вяртаюць у дзіцінства. Лялька – самая старажытная і папулярная цацка. Яна – абавязковы спадарожнік дзіцячых гульняў і самы даступны твор мастацтва.

Удзельнікамі праекта сталі навучэнцы аб’яднання па інтарэсах “Мягкая і дэкаратыўная цацка”, якое працуе на базе Дзяржаўнай установы дадатковай адукацыі “Докшыцкі раённы цэнтр дзяцей і моладзі” з 2012 года. Кіраўніком аб’яднання з’яўляецца педагог дадатковай адукацыі Савулава Віта Пятроўна. А ініцыятарам дадзенай справы стала Савулава Вера, якая наведвае яшчэ два аб’яднанні: узорную студию выяўленчага мастацтва “Вясёлка” і узорны харэаграфічны калектыў “Сюрпрыз”.

Адпраўной кропкай для выбару тэмы стала экскурсія ў Докшыцкі гарадскі цэнтр традыцыйнай культуры, дзе мы пазнаёміліся з ляльным тэатрам “Батлейка”. Увогуле, падобны від тэатра вядомы з XVI стагоддзя. Аднак у Докшыцах найбольшую папулярнасць ён набыў у пачатку XX стагоддзя пад кіраўніцтвам Патупчыка (па мянушцы Клезмер). Пра батлейку Патупчыка

гаворыцца нават у Энцыклапедыі “Этнаграфія Беларусі” 1989 года і ў 2-м томе Беларускай энцыклапедыі 1996 года. Пасля Патупчыка батлейка ў Докшыцах прыйшла ў заняпад. І толькі ў 1999 годзе ў Гарадскім цэнтры культуры аднавілі батлейку і сталі ладзіць перыядычныя спектаклі. У 2003 годзе докшыцкая батлейка нават удзельнічала ў днях культуры Віцебскай вобласці ў Мінску.

Тым не менш нас, навучэнцаў аб’яднання “Мягкая і дэкаратыўная цацка”, зацікавіў перш за ўсё “прафесійны” аспект – якім чынам ствараліся лялечныя героі для тэатра. У Патупчыка з лялькамі працавала жонка і сын. У асобных выпадках працаваў з лялькамі і сам Патупчык. Лялькі-персанажы рабіліся з дрэва, каляровай тканіны; валасы, бровы, вусы – з лёну ці аўчыны; вопратку шылі з тканіны. Лялькі ў асноўным былі пасаджаны на дрот. Але асобныя з іх, якія па ходу дзеяння рабілі паклоны, – лялькі чараўнікоў, біблейскіх герояў і тых, хто рабалебстваваў перад начальствам, – надзяваліся на сярэдні палец рукі.

Працуючы над гісторыяй докшыцкай батлейкі, навучэнцы вырашылі не спыняцца на дасягнутым, а пашырыць свае веды па гісторыі ўзнікнення ў славянскай культуры народнай лялькі. Пад кіраўніцтвам педагога Савулавай Віты Пятроўны навучэнцы сталі працаваць над праектам “Тэкстыльная народная лялька”. Пад час працы мы высветлілі, што адметных асаблівасцей для Докшыцкага краю па стварэнні розных відаў лялек не праследжваецца. Праўда, крыху працавалі ў дадзеным накірунку мясцовыя прафесійныя мастакі Аляксандр Сяргеевіч Вішнеўскі і Іван Парфір’евіч Плыгаўка. Іван Парфір’евіч спецыялізуецца на разьбе па дрэве. Акрамя розных пано, драўляных скульптур ён займаўся вырабам драўлянай механічнай цацкі, традыцый вырабу якіх на Беларусі сёння амаль забытая. Іван Парфір’евіч з’яўляецца лаўрэатам 1-га рэспубліканскага свята-конкурса разьбярства “Дрэва жыцця”, лаўрэатам абласной выставы народнага мастацтва “Кругазварот-1988”.

У керамічнай майстэрні А.С.Вішнеўскага, які, на жаль, нядаўна памёр, акрамя збаноў і сувенірнай прадукцыі можна знайсці гліняныя цацкі. Аляксандр Сяргеевіч амаль усё жыццё пісаў карціны, а потым вырашыў паспрабаваць сябе ў кераміцы, дзе дасягнуў поспеху і прызнання. А.С. Вішнеўскі з’яўляецца лаўрэатам абласной выставы народнага мастацтва “Кругазварот-1998”, удзельнікам і дыпламантам рэспубліканскага свята “Ганчарны круг” на працягу некалькі год.

Зусім нямнога лялечнай справе ўдзяліла увагі наша славутая зямлячка Таццяна Махніст. Яна была выкладчыцай чарчэння і малявання ў школе, а затым захапілася пляценнем з саломкі. Індывідуальнасць мастачкі і дасканалы яе прафесіяналізм адзначаны на 1-м рэспубліканскім свяце-конкурсе саломаяпляцення “Саламяны цуд”, дзе Таццяна Махніст заняла 2-е месца і была ўзнагароджана Ганаровай граматай за выкананне саламянай скульптурнай кампазіцыі “Купальская лялечка”.

Вось і ўсё што нам удалося знайсці па лялечнай тэме на Докшыччыне. Безумоўна, літаратура аб нашым Докшыцкім раёне ёсць: асобнымі раздзеламі ўключана ў кнігу “Гісторыка-дакументальная хроніка “Памяць. Докшыцкі раён”, аднак жа па этнаграфіі, міфалогіі і ў цэлым пра духоўную культуру раёна

амаль не існуе матэрыялаў, як і няма брашуры по гэтай тэме. У нашым раёне каля 200 населенных пунктаў, у некаторых з іх засталася па два-тры жыхары. Праз некалькі гадоў іх ужо можа не быць, а разам з імі знікае і багацейшая народная культура. Даследаваць і захаваць яе вельмі важна.

Таму для вывучэння было вырашана крыху разшырыць гарызонт даследавання і засяродзіць увагу на гісторыі лялечнай справы ў Беларусі, прызначэнні лялек у побыце нашых продкаў і г.д. Збор мастацка-краязнаўчай інфармацыі праходзіць праз непасрэдны ўдзел каляндарна-абрадавых святах, запіс мастацкага аздаблення прадметаў быту, жывыя зносіны з мясцовымі жыхарамі, якія захоўваюць і развіваюць культурную традыцыю Докшыцкага краю. Вось зусім нядаўна мы наведалі мясцовага майстра-каваля Уладзіміра Шуткіна. Апошнія 20 год ён грунтоўна заняўся кавальскай справай. Уладзімір Валянцінавіч вырабіў крыж, які ўсталяваны на ўездзе ў Докшыцы. У райцэнтры ёсць і іншыя яго работы: ажурная арка каля загса, брама ля мясцовага касцёла, каваны чорны цюльпан на помніку воінам-інтэрнацыяналістам.

Сумесная праца навучэнцаў і кіраўніка аб'яднання па інтарэсах “Мягкая і дэкаратыўная цацка” спрыяла фарміраванню цікавасці да традыцыйнай культурнай спадчыны беларусаў, вывучэнню побыту і народных традыцый продкаў.

Мэта праекта: абудзіць цікавасць дзяцей да беларускай народнай культуры праз вывучэнне традыцыйнай народнай лялькі.

Задачы:

- пазнаёміць з гісторыяй узнікнення абрадавых і абярэгавых лялек;
- пазнаёміць з відамі лялек, высветліць іх прызначэнне;
- навучыць дзяцей вырабляць традыцыйныя тэкстыльныя лялькі;
- прыцягнуць увагу дзяцей і падлеткаў да старадаўняга мастацтва стварэння лялек.

Этапы праекта:

- арганізацыйна-падрыхтоўчы;
- асноўны: даследчы і практычны;
- заключны.

Навучэнцы

Савулава Любоў, Савулава Вера, Несцяронак Анастасія – аб'яднанне па інтарэсах “Мягкая і дэкаратыўная цацка”

Кіраўнік праекта

Савулава Віта Пятроўна – педагог-арганізатар, педагог дадатковай адукацыі, кіраўнік аб'яднання па інтарэсах “Мягкая і дэкаратыўная цацка” Дзяржаўнай установы дадатковай адукацыі “Докшыцкі раённы цэнтр дзяцей і моладзі”

Метадычнае суправаджэнне

Вайцяховіч Аляксандр Уладзіслававіч – намеснік дырэктара ДУДА “Докшыцкі раённы цэнтр дзяцей і моладзі”

Каралькова Ганна Іванаўна – метадыст ДУДА “Докшыцкі раённы цэнтр дзяцей і моладзі”

Пашпарт праекта

Назва праекта: Тэкстыльная народная лялька

Тып праекта: даследчы мастацкі праект

Адукацыйная вобласць: беларуская народная творчасць, дэкаратыўна-прыкладное мастацтва

Метады, выкарыстаныя ў праекце:

- пошукавы – падбор літаратуры, сістэматызацыя;
- даследчы – вывучэнне літаратуры па дадзенай тэме, атрыманне інфармацыі з інтэрнэт-рэсурсаў, абмеркаванне атрыманай інфармацыі па тэме работы, прагляд узораў традыцыйных беларускіх лялек, параўнальны аналіз;
- практычны – выраб лялек.

Формы прадстаўлення праекта:

- даследчая работа;
- каляндар тэкстыльнай традыцыйнай лялькі на 2023 год.

Этапы рэалізацыі праекта:

1. арганізацыйна-падрыхтоўчы этап;
2. асноўны этап:
 - даследчы
 - практычны;
3. заключны этап.

Установы і арганізацыі, ва ўзаемадзеянні з якімі выконваўся праект:
Докшыцкі гарадскі цэнтр традыцыйнай культуры, Докшыцкі раённы дом рамёстваў, Докшыцкая раённая бібліятэка.

Рэалізацыя праекта

I. Арганізацыйна-падрыхтоўчы этап

На арганізацыйна-падрыхтоўчым этапе прайшло абмеркаванне паслядоўнасці работы над праектам. Былі вызначаны крыніцы пошуку інфармацыі па тэме праекта: зварот да навукова-літаратурных крыніц у раённай бібліятэцы, у Інтэрнэт-прасторы. Таксама былі вызначаны формы работы над праектам: даследніцкая дзейнасць і творчая практычная дзейнасць. Было вырашана пасля вывучэння гісторыі ўзнікнення абрадавых і абярэгавых лялек, іх відаў, паспрабаваць пераняць вопыт продкаў і самастойна стварыць традыцыйныя народныя лялькі.

Вынікам даследчай работы над праектам павінен стаць календар тэкстыльнай традыцыйнай лялькі на 2023 год .

II. Асноўны этап

Асноўны этап работы над праектам падзяляецца на два этапы: даследчы і практычны.

1. Даследчы этап

Прадмет даследавання: беларускае народнае дэкаратыўна-прыкладное мастацтва.

Аб'ект даследавання: беларуская народная тэкстыльная лялька.

Даследчы этап работы над праектам – самы працяглы, вельмі адказны. Ад таго, наколькі грунтоўна ўдаецца паглыбіцца ў вывучэнне тэмы, у многім залежыць канчатковы вынік.

Гэты этап прадугледжваў вывучэнне літаратуры па дадзенай тэме, атрыманне інфармацыі з інтэрнэт-рэсурсаў, абмеркаванне атрыманай інфармацыі, яе сістэматызацыя, вычлененне галоўнага матэрыялу, неабходнага для рэалізацыі практычнага этапу работы. Прагляд узораў традыцыйных беларускіх лялек, іх параўнальны аналіз – таксама неабходныя, паступовыя крокі да рэалізацыі выніковай ідэі праекта – вырабу традыцыйных народных лялек і стварэння календара тэкстыльнай традыцыйнай лялькі на 2023 год.

3 гісторыі традыцыйных народных лялек

Гісторыя ўзнікнення ў славянскай культуры народнай лялькі пачынаецца ў глыбокай старажытнасці, з дахрысціянскіх часоў, калі людзі верылі, што звычайны скрутак тканіны валодае магічнай сілай. Першыя лялькі выраблялі з прыродных матэрыялаў той мясцовасці, дзе жыў чалавек. Каб супакоіць дзіця, якое плача, маці давала яму ў ручкі палачкі і каменьчыкі, скручаныя кавалачкі скуры, плеченыя фігуркі з саломы, лісця, фігуркі з гліны. Гэта і былі першыя цацкі. З'яўленне нітак, вярцавак, тканін і іншых матэрыялаў дало пачатак стварэнню фігурак, якія абазначаюць чалавека. Так узнікла лялька з тканіны. Адна з першых лялек на тэрыторыі нашай краіны была дзіўная лялька “Галава”. Белую хустку шчыльна набівалі жнівам, а з канцоў, завязаных у вузлы, утваралі рукі і ногі. Затым галаву ад тулава аддзялялі пасярэдзіне крыж-накрыж чырвонай ніткай. Магчыма, такой была першая лялька. З развіццём

прамысловасці ўскладняўся яе выраб. Яшчэ ў сярэдзіне ХХ ст. у кожнай сям’і дзеці гулялі з традыцыйнымі лялькамі. І толькі з 1960-х гадоў, калі прамысловыя прадпрыемствы пачалі выпускаць мільённыя партыі лялек з пластмасы, традыцыя вырабу хатняй лялькі амаль згасла. Аднак не знікла зусім, будучы глыбока адкладзенай ў народнай памяці.

З даўніх часоў лялька была традыцыйнай цацкай беларускага народа. Яна была не проста цацкай, а сімвалам працягу роду, закладам сямейнага шчасця, суправаджала чалавека ад нараджэння і да смерці, была абавязковым атрыбутам любых святаў. Іх рабілі не для продажу, а для сябе, як абярэгі, як рытуальныя і абрадавыя сімвалы. Лялькі з тканіны былі ў асноўным жаночым вобразам. У народных вераваннях жаночыя міфалагічныя персанажы выступалі заступнікамі лёсу, шлюбу, урадлівасці, хатняга дабрабыту. Лялькі заўсёды выраблялі з натуральнага матэрыялу: паркаль, лён, бавоўна, салома, лаза, дрэва. Пры вырабе абярэгавых і абрадавых лялек нельга выкарыстоўваць нажніцы і іголку, каб не нашкодзіць лёсу таго, каму гэтая лялька прызначаецца. Тканіну рвуць рукамі і перавязваюць кавалачкамі нітак. Лялек рабілі толькі з панашанага адзення, выкарыстоўвалі цэлыя кавалкі зношанай вопраткі, насычанай энергіяй канкрэтнай асобы. Такая тканіна сімвалізавала жыццёвую сілу роднага чалавека. На працягу доўгага часу лялька была бязлікай. Нашы продкі лічылі, што разам з тварам, цацка атрымлівае душу, а значыць, становіцца безабароннай перад злым вокам. Лялька без твару лічылася неадушаўлённым прадметам, недаступным для ўсялення ў яго злых сіл, а значыць, бяшкодная для дзіцяці. Яна павінна была прынесці дабрабыт і радасць. У магічнай лялькі мог быць раскошны бюст, які сімвалізуе багацце: шмат дзяцей, а таксама пладавітасць хатняй жывёлы, добры ўраджай. А на месцы вачэй і носа ў такіх жаночых фігурак у традыцыі беларускага Падняпроўя былі перакрываваныя чырвоныя ніткі – сонечны сімвал: “сонца дае жыццё”. Фартух – важны складнік убору лялькі. Лічылася, чым ён даўжэй, тым больш дзяцей будзе ў сям’і, а пакрытая жаночая галава была сімвалам разважлівасці і мудрасці. Лялькі-абярэгі ў Беларусі былі больш распаўсюджаны пераважна ў Віцебскай вобласці. Многія з іх беражліва захоўваліся ў сям’і, перадаваліся з пакалення ў пакаленне разам з традыцыйнымі прыёмам і вырабу. Нашы продкі строга сачылі, каб сваіх лялек дзеці ніколі не пакідалі на вуліцы і не раскідалі па хаце, а бераглі ў кошыках, скрынях, замыкалі ў куфэрку, а некаторых захоўвалі пад абразамі. У кожнай сям’і было шмат лялек, таму што выкінуць старую, зношаную цацку, а тым больш сапсаваць, зламаць ці спаліць было вялікім грахам. А вось дарыць лялькі было распаўсюджаным звычаем – падарунак прыносіў здароўе і дабрабыт.

Акрамя гульнёвай функцыі, лялькі выкарыстоўваліся ў многіх абрадах і рытуалах. Гэта былі спецыяльна вырабленыя фігуркі, з якімі не дазвалялася гуляць, лічылася, што яны валодаюць магічнай сілай, часцей за ўсё іх захоўвалі ў месцах, недаступных для чужога вока і даставалі, калі прыходзіў час здзяйсняць той ці іншы абрад: збор ураджаю, сустрэча вясны, заручыны, жаніцьба, хрэсьбіны. Некаторых з іх ставілі, наадварот, на бачнае месца для

выканання сваіх функцый – прыцягваць дастатак у доме, пазбаўляць ад хвароб. Лялькі рабіліся на ўсе выпадкі жыцця.

Прызначэнне абярэгаў звязана з асноўнымі патрэбамі чалавека – ахоўваць ад нягод, прыносіць шчасце, даваць здароўе, берагчы ў далёкай дарозе, прыцягваць багацце, поспех, каханне, адвадзіць ад сям’і сурокі і чары. У асноўным карысталіся рознымі варыянтамі скручвання, матання, пляцення, перавязвання. Дэталі фармавалі і злучалі між сабой з дапамогай розных нітак, вярвачак, тасёмак, якія завязвалі на няцотную колькасць вузельчыкаў, змацоўвалі чырвонай абярэжнай ніткай. З гэтай жа ніткі на грудзях лялькі рабіўся абярэжны крыж. Каб узмацніць ахоўныя ўласцівасці, выраб вельмі часта суправаджаўся рознымі нагаворамі, абавязкова чытаўся з чыстымі намерамі і шчырымі пажаданнямі, але былі і такія, якія патрабавалі маўчання.

Лялькі трэба было майстраваць адразу, не перапыняючыся і не перарабляючы: паўторныя дзеянні перакрэслівалі першыя і пазбаўлялі выраб цудадзейнай сілы. Кожнай быў уласцівы свой памер, свая тэхналогія выканання. З лепшымі было прынята хадзіць на вярчкі, і аб тым, як яны былі зроблены, судзілі аб майстэрстве і гусце іх уладальніцы. Лялька была эталонам рукадзелля. Яе бралі на жніво і на вярчкі, клалі ў пасаг маладой, з ёй хадзілі ў госці.

Лялька была не толькі дзявочай забавай, гулялі з ёй усе дзеці да 7-8 гадоў, бо да гэтага часу яны хадзілі ў кашулях. Як толькі хлопчыкі пачыналі насіць штаны, а дзяўчынкі спадніцу, іх гульнявыя ролі і самі гульні хутка падзяляліся. Пакуль яны былі маленькімі, лялькі шылі маці, бабулі, старэйшыя сёстры, а з 4-5 гадоў ужо магла рабіць такую ляльку любая дзяўчынка. Чатырохгадовых унука ці ўнучку гадоў бабуля вучыла рабіць “Андарак на падарунак”

“Андарак на падарунак”

Гэта была першая лялька ў жыцці дзіцяці, якую ён рабіў сваімі рукамі для бацькоў. Такой лялькай дзякавалі за падарунак або за добрае слова. Самастойны яе выраб быў свайго роду пасвячэннем дзіцяці ў дарослае жыццё.

Родзічы малым дзяўчатам рабілі “Кашу”. Гэта была лялька-мерка, падобная на мяшчак, яе перавязвалі чырвонымі ніткамі ў асаблівых месцах, якія былі для будучай гаспадынькі мернымі рыскамі. Лялька “Каша” рабілася пад чыгунок, дзе звычайна маці варыла кашу, каб дачушка сама навучылася яе ў печы гатаваць. Малая ставіла ляльку каля чыгунка і прыгаворвала: “Круп насыпай па калена, вады налівай па пояс, а кашы атрымаеш па рыльца”.

“Каша”

У лялечных гульнях дзеці міжвольна вучыліся шыць, вышываць, прасці, пасцігалі традыцыйнае мастацтва апранання, вучыліся весці гаспадарку, фарміравалі для сябе вобраз сям’і.

На працягу года праходзяць розныя святы, у якіх

праводзяцца розныя абрады, і ў іх вядучую ролю адыгрывае лялька. Многія старажытныя народы, каб залагодзіць багоў, прыносілі ім у ахвяру людзей. Быў такі звычай і ў нашых продкаў. У ахвяру багіні ўрадлівасці яны прыносілі жанчын. Але аднойчы некаму прыйшло ў галаву аддаць багам замест жывой жанчыны ляльку. І багі не адмовіліся ад гэтай цацкі! Некаторыя з гэтых звычайў захаваліся да сённяшняга часу, іх можна назіраць у вяснова-летні перыяд. Рытуальныя лялькі робяць з прыроднага матэрыялу (травы, галінак, кветак), а затым апранаюць у тканіну, надзяюць на галовы вянкi, завязваюць стужку і задаволіўшыся з лялькамі ў гульнях, карагодах хаваюць іх: аддаюць лялькі вадзе, агню, зямлі або паветру. Так праз “дамоўленасць” са стыхіямі здзяйсняліся прынашэнні Багам. Яскравы прыклад гэтаму, які дайшоў да нас, звычай майстраваць і спальваць на праводзінах зімы ляльку Масленіцы. Згараючы, яна ператвараецца ў попел, які з’яўляецца духоўным негатывам, што назапасіўся ў людзей за доўгую зіму, такім чынам дапамагае ачысціцца ад дрэннай энэргетыкі.

Лялька сярод усіх цацак займае асобнае месца, паколькі ўяўляе сабой спосаб пазнання жыцця і знак чалавека, яго гульнявы вобраз-сімвал. У гэтай ролі яна фіксуе час, гісторыю, культуру народа, адлюстроўвае іх рух і развіццё. Тэкстыльныя абрадавыя лялькі маюць сваю класіфікацыю:

- ❖ па тэхналогіі вырабу (матанкі-закрутки, кувадкі з квадратных кавалкаў тканіны) ;
- ❖ па абрадах (сямейна-бытавыя, каляндарныя);
- ❖ па функцыі магічнай сілы: ахоўныя, ачышчальныя і замяшчальныя.

Віды традыцыйных лялек

Па сваім прызначэнні лялькі дзеляцца на тры вялікія групы: лялькі-абярэгі, абрадавыя, гульнявыя.

Лялькі-абярэгі

Ахоўная лялька берагла сям’ю ад сварак, хвароб і нягод, служыла абярэгам ад псуты і сурокаў.

“Званочак”

Званочак: Лялька “Званочак” – вясёлая, жыццярадасная, яна веснік добрых вестак і добрага настрою. Звон званочкаў аберагаў людзей ад страшных хвароб. Ён звiнеў пад дугой на ўсіх святочных тройках. Яго купалападобная форма зверху нагадвае сонейка. У лялькі тры спадніцы гэта нагадвае, што шчасце складаецца таксама з трох частак. Калі цела добра, душы добра, духу выдатна, то чалавек цалкам шчаслівы. Дорачы “Званочак”, чалавек жадае свайму сябру атрымліваць толькі добрыя весткі і падтрымлівае ў ім радасны і вясёлы настрой.

“Анёлак”

Анёлак: Анёлы – добрыя духі, абаронцы і памочнікі ва ўсіх нашых справах і пачынаннях. Лічыцца, што фігуркі анёлаў, зробленыя сваімі рукамі для кроўных сваякоў, ператвараюцца ў моцныя абярэгі дома. Іх рабілі ў падарунак на імяніны.

Жаданніца: Лялька “Жаданніца” была ў кожнай дзяўчыны. Паказваць яе нікому не варта было, а калі хацелі, каб жаданне споўнілася, прышывалі ў падарунак на сукенку ляльцы пацерку або прывязвалі стужачку, прыгаворваючы: “Паглядзі, якая ты прыгажуня, за гэта выканай маё жаданне” і загадвалі што-небудзь патаемнае. Пасля таго, як жаданне загадана, ляльку нікому не паказвалі. З ёй размаўлялі як з сяброўкай.

“Жаданніца”

“Акіла-агурочнік”

Акіла-агурочнік: Акіла-агурочнік – лялька для знішчэння цвілі ў бочках з салёнымі агуркамі. Галава ў яго набіта насеннем гарчыцы і таму цяжэй цела. Плавае Акіла ў расоле ўніз галавой, і гарчыца не дае расці цвілі. Для вырабу Акілы трэба нефарбаваная тканіна і ніткі з натуральных валокнаў.

Сімволіка абярэгаў:

мятла – вымятае з хаты сваркі і негатыў;

мак – сімвал выканання жаданняў;

часнок – абараняе ад нячыстай сілы;

хлеб – каб была гасціннай хата, а таксама духоўнае і матэрыяльнае багацце;

грэчка, рыс – дастатак ў хаце;

насенне сланечніка – энергія сонца і здароўя;

мяшок – багацце, дастатак;

палатно – шчасце ў хаце;

жаўрукі – сімвал урадлівасці;

падкова – поспех, шчасце;

арэх – сімвал сілы, мудрасці, даўгалецця;

кветка – сімвал здароўя.

Абрадавыя лялькі

Абрадавых лялек шанавалі і ставілі ў хаце, у чырвоны кут. Яны мелі рытуальнае прызначэнне. Лічылася, што калі ў доме ёсць зробленая сваімі рукамі лялька то будзе дастатак у хаце і добры ўраджай (Дадатак “Тэкстыльная народная лялька”. Каляндар на 2023 год”).

Пакосніца: Лялька “Пакосніца” адлюстроўвала жанчыну падчас сенакосы. Летам у сялян работы хоць адбаўляй. З дзеткамі займацца не было калі, вось бацькі і прыдумалі ляльку-Пакосніцу, каб заняць малое. Яна рабілася

з суцэльнага кавалка тканіны. Фарміравалася галава, перавязваліся ніткамі рукі, на ляльку апрапаналі спадніцу, фартух (прытым павінна быць бачна кашуля – светлая аснова лялькі), павязвалі хустку (Дадатак “Тэкстыльная народная лялька”. Каляндар на 2023 год”). Для вырабу лялькі выкарыстоўвалася светлая тканіна, бо першы пакос здаўна лічыўся святам. Таксама рабілі гэтую ляльку з травы (скручвалі нахштальт лялькі)

Масленіца: Старажытнае славянскае свята Масленіца, дасталося нам у спадчыну і захавалася пасля прыняцця хрысціянства. Масленіца – каляндарная лялька. Яе рабілі ў дзень, калі святкавалі вясновае раўнадзенства, аддаючы пашану сонцу, якое дае жыццё ўсяму на зямлі. Яна была зроблена з саломы ці лыка, але абавязкова выкарыстоўвалі дрэва – тонкі ствол бярозы. Саломы, як і дрэва, увасабляла буйную сілу расліннасці. Адзенне на ляльцы было абавязкова з раслінным малюнкам. Яе замацоўвалі на крыжавіне з дрэва. Ляльку ўпрыгожвалі стужкамі, штучнымі кветкамі. На рукі яе вешалі матузы, завязваючы якія, людзі загадвалі жаданні. Гэтыя матузы, каб жаданні спраўдзіліся, павінны былі згарэць разам з лялькай, якую спальвалі на вогнішчы, выконваючы абрад ачышчэння (Дадатак “Тэкстыльная народная лялька”. Каляндар на 2023 год”).

Марцінічкі: “Марцінічкі” – гэта злучаныя паяском дзве лялькі, скручаныя з нітак – белых і чырвоных. Белыя ніткі – сімвал адыходзячай зімы, чырвоныя – сімвал вясны і гарачага сонца, а разам яны ўвасабляюць сілу і волю багоў на гэта жыццё. Злучаныя мужчынская і жаночая фігуркі сімвалізуюць адзінства двух пачаткаў. Рабілася гэтая лялька ў сакавіку. Ёю “заклікалі” вясну, набліжалі яе пачатак, святкавалі і радаваліся прыходу. Па традыцыі, 1 сакавіка “Марцінічкі” прымацоўвалі на вопратку блізкім людзям і насілі да тых часоў, пакуль не атрымаецца ўбачыць першага бусла. Пасля гэтага іх пускалі па вадзе або прывязвалі да галінкі квітнеючага пладовага дрэва і загадвалі жаданне.

“Марцінічкі”

Гульнявыя лялькі

Гульнявыя лялькі прызначаліся для дзіцячых забаў.

Стрыгушка: Самай распаўсюджанай дзіцячай гульнявой лялькай была “Стрыгушка”. Рабілася яна са стрыжанай травы. Калі жанчына сыходзіла ў поле, яна брала дзіця, і каб ён мог гуляць з чым-небудзь, рабіла яму ляльку з травы. Часта такую ляльку выкарыстоўвалі і ў лекавых мэтах. Калі дзіця хварэла, то ў ляльку ўпляталі лекавыя травы, каб пах травы аказваў лячэбнае дзеянне на яго.

“Стрыгушка”

Лялька на лыжцы: Асновай служыла звычайная драўляная лыжка. Гулялі з ёй дзеці ў канцы 19-га, пачатку 20-га стагоддзя. Дзіця 5-ці, 6-ці гадоў магло зрабіць такую ляльку самастойна, а для маленькіх дзетак яе вырабляла маці. Пасля прыняцця ежы маці не мыла лыжку, а проста чыста і насуха яе выцірала. Затым даставала са свайго куфра кавалачкі тканіны, рабіла ляльку і клала ў калыску да свайго малога. Дзіця гуляла і засынала. Пасля гэтага маці забірала ляльку, разбірала яе, мыла посуд, рабіла справы па гаспадарцы, а лыжкай зноў карысталіся па прызначэнні.

“Лялька на лыжцы”

Бярозка: Бяроза – дрэва, якому пакланяліся і ўжывалі ў розных абрадах, якія забяспечваюць шчаслівае жыццё. Для варажбы рабілі ляльку “Бярозка” з бярозавага палена, сімвал бярозы. Гэта лялька аднаго дня, па ёй варажылі. Раніцай рабілі, вечарам – разбіралі і пакідалі на бярозе. Рабілі яе сумесна некалькі дзяўчат, прыгожа прыбіралі, упрыгожвалі галінкамі бярозы, травой з суквеццямі.

“Бярозка”

“Зайчык на пальчык”

Зайчык на пальчык: “Зайчык на пальчык” рабілі дзецям з трох гадоў, каб яны мелі сябра, суразмоўцу. Зайчык апранаецца на пальчык і заўсёды побач з табой. Гэтую цацку раней бацькі давалі дзецям, калі сыходзілі з дома. Калі малому было сумна ці страшна, ён у любы момант мог звярнуцца да лялькі як да сябра, пагаварыць з ім, паскардзіцца або проста пагуляць. Гэта і сябар, і абярэг. Дзеці былі вельмі задаволеныя і ў любімай ляльцы бачылі родную душу, размаўлялі з ёй, як з жывым чалавекам.

Палена: Першапачаткова лялька “Палена” ўяўляла сабой драўлянае палена, упрыгожанае жаночай вопраткай. Потым прыйшла больш складаная форма лялькі: тулава – кавалак тканіны, згорнуты ў качалку, абцягнутае ільняной тканінай твар, кудзельная або валасяная каса.

“Палена”

2.Практычны этап

Перад тым, як пачаць выраб народных лялек з навучэнцамі, была праведзена падрыхтоўчая работа: наведалі Докшыцкую раённую бібліятэку, Докшыцкі раённы Дом рамёстваў, праглядзелі інтэрнэт-рэсурсы, цікавіліся ў старэйшага пакалення пра народныя лялькі і працэсы іх вырабу, потым абмяркоўвалі сабраны матэрыял. Зыходзячы з атрыманай інфармацыі, прыступілі да практыкі.

Разнастайнасць лялек вялікая, адразу ўсіх немагчыма запомніць і зрабіць, таму свой выбар зрабілі з улікам пор года. Нашы продкі ведалі, якую ляльку можна зрабіць у той ці іншы час года, каб гледзячы на яе, можна было здагадацца, да якога каляндарнага месяца адносіцца гэты выраб. Дзеці зразумелі, што многія лялькі для продкаў з'яўляліся абярэгамі іх духоўнай і фізічнай моцы, таму вырашылі паспрабаваць зрабіць на аснове літаратуры і матэрыялаў інтэрнэт рэсурсаў лялек, якія ім больш за ўсё спадабаліся і суадносіліся са святамі, якія прыходзяцца на тую ці іншую пару года. Існуе шмат спосабаў іх вырабу. Таму ў рабоце за аснову былі ўзяты найбольш распаўсюджаныя, якія сустракаюцца ў літаратуры і якімі карыстаюцца майстры (Дадатак 1). У выніку атрымалася 12 лялек.

III. Заключны этап

Заключны этап прадугледжваў:

- падвядзенне вынікаў работы над праектам;
- сістэматызацыя і апісанне даследчай часткі праекта;
- афармленне і выданне календара на 2023 год.

На станаўленне і развіццё беларускай традыцыйнай абраднасці на працягу апошняга тысячагоддзя аказалі значны ўплыў розныя рэлігійныя веравучэнні, якія, умацоўваючы свае пазіцыі ў нашым краі, нярэдка імкнуліся абвергнуць спрадвечныя мясцовыя абрады, звычаі, вераванні і г. д., падмяняючы іх аналагічнымі новаўвядзеннямі ці падробкамі, якія грунтаваліся на ўласнай светапогляднай аснове. Але, як сведчыць гістарычная рэальнасць, народныя традыцыі нельга наўмысна ні выжыць, ні падмяніць, ні забараніць, акрамя тых выпадкаў, калі яны свядома губляюцца і адыходзяць у нябыт у этнічнай памяці, як аджыўшае і непатрэбнае звязно ў культурным укладзе жыцця. Яскравым сведчаннем таму ўпарта барацьба хрысціянства з язычніцтвам, што вялася на працягу цэлага тысячагоддзя, але, відавочна, вынікі яе малазначныя, бо яна не змагла канчаткова зламаць рэлігійныя светапоглядныя пастулаты нашых далёкіх продкаў-язычнікаў, якія так і захаваліся ў свядомасці людзей да нашых часоў. У сённяшнім выглядзе і язычвіцтва, і хрысціянства хутчэй утвараюць цэласную аснову культурнага здабытку нацыі.

Беларускі народны каляндар – адна з форм духоўнага жыцця нацыі, сістэма свят, прысвяткаў, абрадаў, гульняў, ігрышчаў, пэўных дзен забарон, што замацаваны ў быцце і фольклоры беларусаў. Прааналізаваўшы розныя варыянты беларускіх народных каляндароў, мы зрабілі вывад, што па нашай тэме каляндароў практычна няма. У нейкай ступені гэта ўскладніла нашу задачу. Тым не менш, работа была пачата.

На аснове сабранага матэрыялу быў распрацаваны каляндар на 2023 год “Тэкстыльная народная лялька”, у якім можна пазнаёміцца з абярэгавай моцай лялек, у якую верылі нашы продкі. Лялька не нараджаецца сама – яе стварае чалавек. Яна набывае жыццё пры дапамозе ўяўлення і волі свайго стваральніка. З'яўляючыся часткай культуры ўсяго чалавецтва, лялька захоўвае ў сваім

вобразе самабытнасьць і характэрныя рысы, якія стварае народ. У гэтым і ёсць галоўная каштоўнасьць традыцыйнай народнай лялькі. Гуляючы, дзеці глядзяць на розныя жыццёвыя сітуацыі: вяселле, прыём гасцей, нараджэнне немаўляці. Гэта далучае іх да традыцый, культуры народа, дабыні і прыгажосці. Тым самым яны ўводзяць дзіця ў вялікі свет. Сёння, сярод разнастайнасці сучасных лялек, народныя лялькі з тканіны з'яўляюцца асаблівым відам дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва з неабсяжнай энергетыкай, дабратворна ўплываюць на псіхіку і здаровае развіццё дзіцяці. Менавіта, таму ў нашы дні яны і становяцца ўсё больш і больш папулярнымі.

У каляндар мы таксама ўключылі апісанне тэхналагічнай паслядоўнасці іх вырабу.

QR код - Каляндар на 2023 год "Тэкстыльная народная лялька"

Спасылка на каляндар: <https://cloud.mail.ru/public/1tX5/xnDMfg6Lh>

Заклучэнне

Народная лялька з'яўляецца ўвасабленнем добра і лагоднасці. Гэта абярэг чалавечай душы і лёсу, сімвал продкаў. У час даследавання дзецям было вельмі цікава разабрацца ў назвах і прызначэннях лялек-абярэгаў, бо пра некаторыя з іх яны ніколі не чулі і не ведалі пра іх існаванне. На першы погляд гэтыя лялькі ў параўнанні з сучаснымі здаліся ім вельмі простымі, а некаторыя, нават смешнымі. Але калі самі пачалі іх вырабляць, то аказалася, што не так ужо і хутка і добра ў іх ўсё атрымліваецца, як гэта здавалася, асабліва калі яны рабілі гэта ўпершыню. І калі навучэнцы самі вырабілі не адну ляльку, то пачалі атрымліваць ад гэтага працэсу задавальненне, зразумелі, што ў іх крыецца цяпло чалавечых рук: а цяпер і іх умелых рук.

Калі дзеці будуць цікавіцца беларускай народнай творчасцю і самі будуць спрабаваць вырабляць народную тэкстыльную ляльку, то гэты від дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва будзе жыць і будзе запатрабаваны ў сучасным і будучым часе.

Старажытнае мастацтва стварэння народных лялек жыве да гэтага часу. Сведчанне таму – выставы такіх лялек на розных фестывалях, кірмашах. Некаторыя людзі і па сённяшні час вераць у значнасць і магію лялек і спадзяюцца, што такая простая лялька ў нашым сучасным і неспакойным свеце прынясе ім поспех і спакой. Упэўніцца ў гэтым некаторыя навучэнцы аб'яднання па інтарэсах змаглі падчас наведвання горада майстроў на “Славянскім базары” ў Віцебску, калі як адна жанчына пыталася ў майстра: “Ці ёсць у вас лялька, што дапамагае дзяўчыне выйсці замуж і мець добрую долю?” Дзеці ўспомнілі пра гэты выпадак, калі займаліся распрацоўкай календара, і таму ўнеслі ў яго звесткі аб тым, якой карыснай магіяй валодае тая ці іншая лялька. А, можа, і праўда ў ляльках ёсць нейкая сіла, якая дапамагае ім існаваць і па сённяшні дзень.

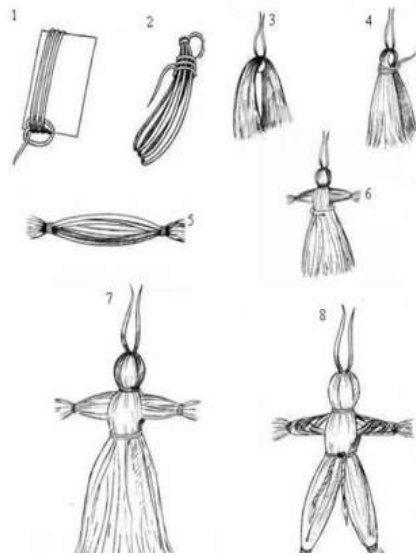
Дзякуючы праекту, навучэнцы змаглі пашырыць свае веды аб народных традыцыях нашых продкаў, а галоўнае – самі навучыліся рабіць прыгожыя лялькі. У будучым работа па дадзенай тэме будзе працягвацца далей, таму што ў гэтым відзе дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва яшчэ шмат нязведанага, новага і цікавага.

Лічым, што стварэнне народных лялек – дзейсны сродак далучэння да народнай культуры – дапамагае сацыялізацыі асобы, садзейнічае грамадзянска-патрыятычнаму выхаванню. Сёння неабходна, як ніколі, захаваць і развіваць гэту цудоўную справу, гэту ўнікальную, самабытную традыцыю беларускага народа.

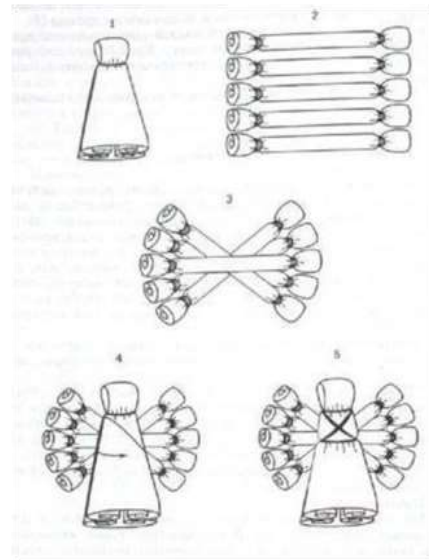
Літаратура і інфармацыйны рэсурс

1. Беларуская лялька – бренд...– Новости OPEN.BY [Электронный ресурс]. – Режим доступа: open.by/region/83212
2. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. Т.2: Аршыца – Беларусцы / рэд.кал.: Г.П.Пашкоў (гал.рэд.) і інш. – Мінск: БелЭН, 1996. – С 349;
3. Качан, Г.Н. Куклы: обереги, обрядовые, игровые. Иллюстрированный мастер класс / Г.К. Качан – Минск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2017. – 78 с.: іл. – (Энцыклапедыя народнага мастера);
4. Качан, Г.Н. На счастье, на долю: традиционные народные куклы. Иллюстрированный мастер-класс / Г.К. Качан – Минск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2019. – 72 с.: іл. – (Энцыклапедыя народнага мастера);
5. Кукла Масленица. Форум [Электронный ресурс]. – Режим доступа: tridevatoecarstvo.com/showthread.php...
6. Обереговые куклы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rebenok.by/community/attach/2010/03/19/204193>
7. Памяць: Гістарычна-дакументальная хроніка Докшыцкага раёна / рэд.кал.: Г.П.Пашкоў (гал.рэд.) і інш. – Мінск: БелЭН, 2004. – 752 с.;
8. Рублёва, И.А. Кукла Коляда / И.А. Рублёва // Ксюша. Для любителей рукоделия. – 2014. – №10 – С.10 –11;
9. Славянские куклы-обереги и их значение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: vashobereg.ru/kukly/kukly-oberegi
10. Славянские куклы-обереги. Праздничный мир [Электронный ресурс]. – Режим доступа: prazdnichnyumir.ru/den-semi/5695...kukly-oberegi-1/
11. Славянские куклы-обереги. Славянская культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: slavyanskaya-kultura.ru/Культура/Ремесла
12. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / рэд.кал.: І.П.Шамякін (гал.рэд.) і інш. – Мінск: БелСЭ, 1989. – С.53 – 54.

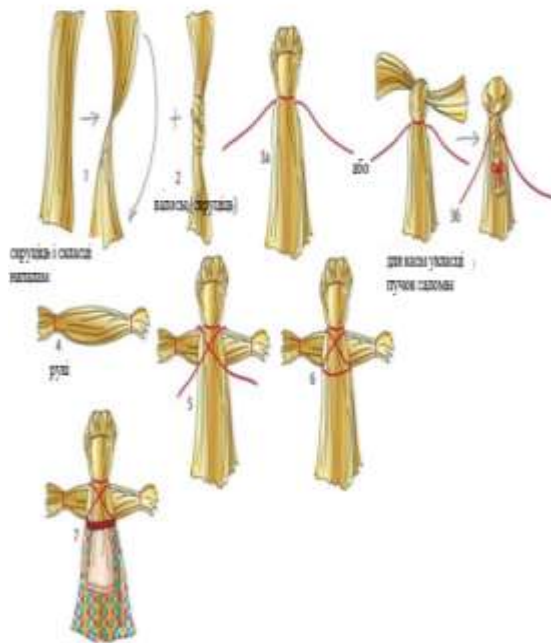
Схематичная паслядоўнасць вырабу лялек

Марцінічкі

Дзес'яц'іручка

Стрыгушка

Пакосніца